

MOTIVACIJSKI MEHANIZMI KOJI PRETHODE ODLUCI O PROMJENI PONAŠANJA KOD MLADIH POČINITELJA KAZNENIH I PREKRŠAJNIH DJELA

SAŽETAK

Donošenje odluke o promjeni predstavlja važnu temu u kontekstu promjene ponašanja kod mladih koji su počinili neko od kaznenih ili prekršajnih djela i koji su obuhvaćeni nekom od intervencija u sustavu socijalne skrbi. Takve strategije o promjeni ponašanja rijetko su istraživane, a mladi kojima je izrečena posebna obveza uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade predstavljaju zanimljivu skupinu za proučavanje kognitivnih procesa koji prethode promjeni ponašanja iz nekoliko, najčešće kontradiktornih, razloga: posebna obveza im je naložena/ izrečena te ih netko (u ovom slučaju sud) »prisiljava« na promjenu ponašanja, dok se istovremeno nalaze u procesu savjetovanja, za koji je svojstvena dobrovoljnost, odnosno motiviranost za sudjelovanje i promjenu. Zato

¹ Dr. sc. Gabrijela Ratkajec Gašević, socijalna pedagoginja, e-mail: gabrijela.ratkajec.gasevic@erf.hr

² Prof. dr. sc. Antonija Žižak, socijalna pedagoginja, e-mail: azizak@erf.hr

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: Lipanj, 2015.
Prihvaćeno: Veljača, 2016.
UDK 316.628 : 343.91-053.6
DOI 10.3935/ljsr.v23i1.74

Gabrijela Ratkajec
Gašević¹

Antonija Žižak²

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Ključne riječi:
promjena ponašanja,
motivacijski mehanizmi,
mladi počinitelji kaznenih i
prekršajnih djela.

je cilj ovog rada usmjeren na izučavanje ključnih mehanizama koji se javljaju pri donošenju odluke o promjeni ponašanja i koji mladi nakon počinjenog kaznenog djela ili prekršaja percipiraju kao značajne u procesu promjene ponašanja koja nisu u skladu sa zakonom. Korišten je kvalitativni istraživački pristup i u tu svrhu je provedeno 20 polustrukturiranih intervjua s mladima kojima je izrečena spomenuta posebna obveza. Primijenjena je tematska analiza okvira. U okviru četiri teme (motivacijski procesi potaknuti učinjenim kaznenim djelom; motivacijski procesi potaknuti kazneno-pravnim postupkom i/ili upućivanjem u savjetovalište; motivacijski procesi temeljeni na odnosima s bliskim osobama; akcijski procesi) prepoznato je 18 obrazaca koji reflektiraju motivacijske i akcijske procese tijekom promjene ponašanja. Rezultati ukazuju na specifične smjernice za rad na motivacijskim obrascima koji bi mogli potaknuti donošenje odluke o promjeni ponašanja u okviru sustava intervencija za mlade s problemima u ponašanju.

UVOD

Svaka osoba tijekom života učini niz promjena, od kojih su neke u početku bile neželjene. Iako je promjena sastavni dio gotovo svakodnevnog života, ona je najčešće neugodna i pojedinci je nastoje izbjeći, odnosno trude se zadržati postojeće stanje, osim ako su životni uvjeti prijeteći ili neugodni. Velika je raznolikost u promjenama koje osobe čine, bilo da se samostalno odluče na to ili su prisiljene promijeniti se pod utjecajem vanjskih pritisaka (društvenih ili osobnih, formalnih ili neformalnih), što je čest slučaj kod mladih s problemima u ponašanju. Iako su intervencije za djecu i mlade s problemima u ponašanju usmjerene na promjenu neprihvatljivih obrazaca ponašanja (Žižak, 2010.), odluka o promjeni ponašanja prvenstveno ovisi o osobi u tretmanu. Donošenje odluke o promjeni ponašanja odnosi se na proces formiranja preferencija, odabira i izvedbe novog ponašanja te evaluiranja njegovog ishoda (Drobac i Hulvershorn, 2014.).

Strategije donošenja odluke o promjeni ponašanja kod osoba u riziku rijetko su istraživane. Drobac i Hulvershorn (2014.), na temelju analize nekoliko istraživanja, utvrđuju kako su spoznaje prvenstveno temeljene na neurobiološkim spoznajama. Takva istraživanja, ograničena laboratorijskim uvjetima, teško mogu predvidjeti što će se zbivati kod donošenja odluke u svakodnevnim situacijama, ali rezultati upućuju kako su kod visokorizičnih mladih u manjoj mjeri angažirani dijelovi mozga nadležni za regulaciju ili kontrolu ponašanja u procesu donošenja odluke u usporedbi s niskorizičnim mladima. S druge pak strane, kod mladih je, u odnosu na odrasle, u ranim stadijima donošenja odluke moždana aktivnost puno veća što je povezano s transformacijom motivacije u aktivnosti, posebno ako je taj proces

potaknut dobivanjem nagrade (Sommerville, Jones i Casey, 2010.; Báez-Mendoza i Schultz, 2013.).

Rezultati istraživanja kojemu je cilj bio razumijevanje promjene ponašanja kod mladih počinitelja kaznenog ili prekršajnog djela (Ratkajec Gašević, 2013.) ukazuju da mladi promjenu ponašanja definiraju na različite načine, ovisno o vlastitom doživljaju njene nužnosti. Oni mladi koji promjenu vlastitog ponašanja doživljavaju nepotrebnom usmjereni su u promišljanjima isključivo na eventualno donošenju odluke o promjeni ponašanja, odnosno na početni dio procesa. Mladi koji smatraju da bi bilo dobro promijeniti ponašanje opisuju promjenu ponašanja kao proces. Opisujući tijek promjene, naglašavaju nekoliko ključnih elemenata tog procesa: preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke, definiranje uzroka problema, prepoznavanje subjekta, dobitaka i gubitaka od promjene, duljina trajanja procesa promjene, poticaji za promjenu, traženje prilike za promjenu, pozitivna povratna informacija drugih, važnost vlastite odluke o činjenju promjene, tijek promjene, doživljeni uspjeh novog ponašanja. Nastavno, neki mladi mogu prepoznati ključne mehanizme koji su im pri tome pomagali: vizualizacija željenog smjera promjene, postojanje i korištenje prilike za promjenom, samouvid u vlastite postupke, traženje uzroka problema. Iako dobiveni podaci omogućuju uvid u odvijanje promjene ponašanja i donošenje odluke o promjeni ponašanja nakon počinjenog kaznenog ili prekršajnog djela, ostaje nerazjašnjeno koji kognitivni i motivacijski mehanizmi prethode promjeni ponašanja. Stoga je prepoznata potreba da se ti mehanizmi i procesi istraže.

Mladi kojima je nakon počinjenog kaznenog ili prekršajnog djela izrečena posebna obveza uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade (prema Zakonu o sudovima za mladež 1997., čl. 9.) ili Prekršajnom zakonu (2007., čl. 67.) predstavljaju zanimljivu skupinu za proučavanje motivacijskih i kognitivnih procesa koji prethode promjeni ponašanja iz nekoliko, najčešće kontradiktornih, razloga: posebna obveza im je naložena/izrečena te ih netko (u ovom slučaju sud) »prisiljava« na promjenu ponašanju, dok se istovremeno očekuje da u procesu savjetovanja pokažu dobrovoljnost, odnosno spremnost na sudjelovanje u tretmanu i promjeni ponašanja.

Istražujući teorijske modele koji mogu pomoći u razjašnjenju motivacijskih mehanizama koji prethode odluci o promjeni ponašanja koja nisu u skladu sa zakonom, dolazimo do sljedećeg zaključka: iako postoji veći broj teorijskih konstrukta koji su usmjereni na objašnjenje promjene ponašanja (štoviše njih 83, prema Michie i sur., 2014.), malo ih je provjeravano s populacijom počinitelja kaznenih djela, a niti jedan teorijski model nije nastao kako bi objasnio proces promjene stavova, identiteta i ponašanja koji nisu u skladu sa zakonom.

Usprkos tome, na temelju analize literature, prepoznato je nekoliko teorijskih koncepata koji mogu pružiti važne informacije o mehanizmima koji doprinose promjeni ponašanja nakon počinjenog kaznenog djela. Modeli su usuglašeni kako je promjenu ponašanja moguće pojasniti kompleksnim odnosom intrapsihičkih i okolinskih procesa (Prochaska i DiClemente, 1983., 1986.; Stein i Markus, 1996.; Abrams i Aguilar, 2005.).

U kontekstu donošenja odluke o promjeni ponašanja, značajan teorijski okvir pružaju socijalno-kognitivne teorije, poput Teorije planiranog ponašanja i razložne akcije (Fishbein i Ajzen, 1975., prema Taylor i sur., 2007.), jer u fokusu imaju namjere osobe. Taj teorijski model polazi od pretpostavke kako stavovi u slaboj mjeri omogućuju predviđanje planiranog, namjernog ponašanja koje ovisi o individualnim motivacijskim čimbenicima. Namjere su najbolji prediktor ponašanja. Čimbenici koji oblikuju namjere osobe su stav prema određenom ponašanju (koji mora biti pozitivan ukoliko želimo da se promjena dogodi), utjecaj okoline, subjektivne norme (normativna uvjerenja o ponašanju koje je potrebno izvesti) ili neki drugi čimbenik poput mišljenja vršnjaka, odnosa sa stručnjakom u tretmanskome kontekstu, mišljenja osoba iz okoline o tome što bi pojedinac trebao učiniti.

Poput ostalih socijalno-kognitivnih teorija, **Akcijski pristup zdravlju** (Schwarzer, 2008.) polazi od pretpostavke kako je najbolji prediktor eventualne promjene ponašanja namjera pojedinca da se promijeni. No, kako se pojedinci ne ponašaju uvijek u skladu sa svojim namjerama, važno je naglasiti razliku između namjera i ponašanja, što ovaj teorijski koncept osigurava kroz objašnjenje jaza između namjere i ponašanja. Predlaže se razlikovanje predintencijskih motivacijskih procesa koji vode namjeri za ponašajne promjene te postintencijskih akcijskih procesa koji vode k novom ponašanju. Dva procesa vode do promjene ponašanja: motivacijski proces koji završava s namjerom o promjeni ponašanja te voljni proces koji završava s učinkovitom izvedbom novog ponašanja. Teorijski koncept nadalje objašnjava kako mehanizmi poput povećanja samoučinkovitosti, planiranja akcije i planiranje strategija suočavanja s teškoćama pomažu u premošćivanju jaza između namjere i ponašanja. No, valja naglasiti kako su ti čimbenici rijetko istraživani (Abraham i Sheeran, 2003.).

Teorija koja se u nešto većem opsegu fokusirala na osobe s problemima u ponašanju je **Transteorijski model promjene** (Prochaska i DiClemente, 1983., 1986.) koji, osim objašnjenja tijekom promjene kroz stadije, naglašava važnost procesa promjene koji mogu pomoći u mijenjanju i percipirane samoefikasnosti u promjeni.

U objašnjenju načina donošenja odluka o promjeni izloženih teorijskih koncepata, istraživanja su se prvotno usmjeravala na rezultate odlučivanja, odnosno na ishod odlučeno. Tek naknadno pažnja je usmjerena na proces donošenja odluke. Kompleksnost odlučivanja naglašavaju Korobkin i Ulen (2000.) ističući kako posto-

je najmanje dvije vrste izbora od kojih svaki ima neizvjesnu vjerojatnost ostvarenja. Svaki od tih izbora vodi višestrukim mogućim ishodima i svaki od njih je povezan s određenim dobitcima. Ističu kako bi izbor bio jednostavan kada bi određeni izbor bio poželjan ili siguran. Racionalno rješenje bilo bi odabrati ishod s najvećom vjerojatnošću osobnih dobitaka. Takav pristup donošenju odluke nazivaju *adaptivnim* koji se sastoji od provedbe analize dobitaka za svaki izbor i zatim od odabira izbora koji govori u korist pozitivnog ishoda. Ako u ovom kontekstu razmišljamo o mladima, koji su počinili neko kazneno ili prekršajno djelo i koji donose odluku o drugačijem ponašanju, razvidno je da bi im trebao uvid u spektar potencijalnih dobitaka i gubitaka od svih mogućih odabira. I tu postaje jasno da se radi o kompleksnoj odluci jer bi novo/promijenjeno ponašanje trebalo biti temeljeno na analitičkom procesu.

Osobe mogu koristiti dva osnovna tipa procesa donošenja odluka kojima teoretičari, ovisno o modelu, daju različita imena (Betsch i Glockner, 2010.). Prvi tip tog procesa odvija se brzo, intuitivno, s visokom razinom uključenosti za razliku od drugog tipa tog procesa koji se odvija sporo, refleksivno i s niskom razinom uključenosti (Evans, 2010., prema Betsch i Glockner, 2010.). Ta dva modela pojednostavljeno predstavljaju intuiciju i analizu. Iako rutinske odluke mogu dovesti do dobrih rezultata, ako je ranije iskustvo donošenja odluka bilo slično trenutnom zadatku, kod promjene antisocijalnih oblika ponašanja u prosocijalne radi se o promjeni rutine koja zahtjeva analitički proces u odlučivanju o novim obrascima ponašanja.

Rengel i sur. (2008., prema Pakhomov i Sudin, 2013.) ukazuju na važnost emocija u procesu donošenja odluke opisujući način na koji se donosi odluka o promjeni ponašanja. U prvom stadiju, formulira se zadatak, svrha i sadržaj odluke. Zatim slijedi integracija internalnih stanja i emocija te okolinskih čimbenika. Na temelju toga, formuliraju se izbori i pridaju im se poželjne vrijednosti. U trećem stadiju alternativna rješenja se uspoređuju i bira se izbor za koji osoba vjeruje da donosi najviše dobitaka. Nakon ponašanja u skladu s određenim izborom, osoba evaluira rezultate i procjenjuje uspješnost samog ponašanja. Konačno, posljednji stadij uključuje učenje, gdje način, ukoliko je donio željeni dobitak, postaje jedan od alternativnih načina u budućim procesima odlučivanja. No, autori naglašavaju kako su ovog procesa osobe rijetko svjesne, posebno u području evaluacije. Takve usporedbe se brzo donose. Osoba »osjeća« da je odluka »pravilna« ukoliko pozitivne emocije podržavaju najbolji izbor. Suprotno tome, negativne emocije onemogućuju traganje za alternativama i korištenjem višestrukih izvora informacija te ujedno umanjuju količinu vremena koje osoba »potroši« na razmišljanje o potencijalnim alternativama. Zato se emocije uzimaju kao vektor u transferu energije u procesu donošenja odluka, posebno kod adolescenata (Sommerville, Jones i Casey, 2010.).

Specifičan aspekt kod procesa donošenja odluke o promjeni ponašanja nakon učinjenog kaznenog ili prekršajnog dijela predstavlja normativni, odnosno zakonski okvir (Wiener, 2007.). U tom kontekstu, Suchman (1997., prema Wiener, 2007.) razlikuje racionalne i normativne odluke, argumentirajući kako osobe donose normativne odluke kroz svjesna i sustavna razmatranja koja proizlaze iz moralnih preporuka i pravila, prije nego iz sagledavanja vlastitih interesa. Na taj način, zakonski okvir ograničava i oblikuje odluku koju osoba donosi. Suprotno tome, perspektiva racionalnog izbora polazi od pretpostavke da osobe čine kaznena djela jer u određenom trenutku to vide kao najbolji izbor za zadovoljenje potreba, dolaska do željenih ciljeva ili dolaska do određenih dobitaka poput novca, prestiža, gratifikacije ili pak dominacije (Beauregard i Leclerc, 2007.). Godin, Conner i Sheeran (2005.) naglašavaju podcijenjenost moralnih normi u objašnjenju odnosa između nečijih namjera i ponašanja. Iako predstavljeni teorijski modeli ukazuju kako su stavovi najbolji prediktor nečijeg budućeg ponašanja, njihovo istraživanje ukazuje na značaj moralnih normi u predviđanju budućeg ponašanja, ali samo ako osobe osjećaju odgovornost ponašati se u skladu s normama. S druge pak strane, Armitage i Conner (2001.) navode kako socijalne norme predstavljaju najmanje značajan prediktor nečijih namjera. Metaanaliza Rivisa, Sheerana i Armitagea (2003.) ukazuje kako i anticipirane emocije i moralne norme imaju nezavisne prediktivne utjecaje u objašnjenju nečijih namjera, pri čemu nešto više prediktivnu snagu daju anticipiranim emocijama.

Sažeto, teorijski modeli ne pojašnjavaju na koji način se odvija promjena razmišljanja, stavova i ponašanja koji nisu u skladu sa zakonom. Nejasan je značaj emocija i moralnog/zakonskog okvira u tom procesu, a kroz dosadašnja istraživanja nisu identificirani ni mehanizmi koji potpomažu donošenju odluke o promjeni ponašanja. Iz tog razloga, cilj ovog rada usmjeren je na izučavanje ključnih mehanizama koji se javljaju pri donošenju odluke o promjeni ponašanja i koje mladi percipiraju kao značajne u procesu promjene ponašanja koja nisu u skladu sa zakonom. Zato su u ovom istraživanju postavljena dva istraživačka pitanja:

- 1) Koje motive mladi prepoznaju kao ključne u procesu donošenja odluke o potencijalnoj promjeni ponašanja?
- 2) Koje aktivnosti mladi poduzimaju u procesu promjene ponašanja?

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Podaci analizirani u ovom radu dio su istraživanja »Spremnost mladih osoba na promjenu tijekom posebne obveze uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade« (Ratkajec Gašević, 2013.) koje je pro-

vedeno u svrhu izrade doktorske disertacije. Kako istraživačka pitanja doktorske disertacije nisu bila usmjerena na motivacijske mehanizme koji doprinose odluci o potencijalnoj promjeni ponašanja, autorice rada odlučile su dodatno analizirati podatke i pod tim vidom.

Podaci, kvalitativne prirode, prikupljeni su tijekom 2012. godine u suradnji s centrima za socijalnu skrb Zagreb od mladih kojima je izrečena posebna obveza uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman za mlade. Prikupljanju kvalitativnih podataka prethodilo je prikupljanje kvantitativnih podataka, koji u ovom radu nisu u fokusu pa neće biti detaljnije objašnjavani. No, nakon procedure kvantitativnog prikupljanja podataka, a ovisno o zainteresiranosti maloljetnika ili mlađeg punoljetnika, upućeno je pitanje želi li sudjelovati u polustrukturiranom intervjuu u kojem bi izrazio mišljenje o promjeni ponašanja te opisao eventualno vlastito iskustvo promjene ponašanja. Mladima je putem pismenog informiranog pristanka detaljno objašnjeno što podrazumijeva sudjelovanje i koja je svrha istraživanja (stjecanja dubljeg uvida u proces promjene ponašanja kod maloljetnika, motivacijskih mehanizama i ponašanja koji prate donošenje odluke o promjeni ponašanja). Dane su im informacije o svrsi istraživanja, o postupku provedbe intervjua, o povjerljivosti podataka, načinu korištenja dobivenih podataka te o očekivanom načinu njihova sudjelovanja.

Nakon informiranog pristanka, dogovoreno je mjesto i vrijeme intervjua. Najčešće se intervju odvijao u savjetovalištim gdje su mladi upućeni na izvršenje posebne obveze ili se intervju provodio u centrima za socijalnu skrb. Započeo je s ponavljanjem informacija o svrsi istraživanja, o povjerljivosti podataka te o načinu korištenja dobivenih podataka. Slijedio je intervju. Razgovor s mladom osobom je sniman i doslovno prepisan te je dan na uvid svakom od sudionika. Mladi su dobili priliku pregledati intervju, nadopuniti ga i prema potrebi neke dijelove dopuniti.

Predložak za polustrukturirani intervju, koji su kreirale autorice ovog rada, sadržavao je niz pitanja koja pokrivaju sljedeće teme: odnos prema kaznenom djelu, odnos prema promjeni ponašanja, odnos prema kaznenom ili prekršajnom postupku, odnos prema dobivenoj mjeri (posebnoj obvezi uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade), internalni čimbenici – osobine, misli, osjećaji, navike i ponašanja koji doprinose ili otežavaju promjenu ponašanja, eksternalni čimbenici – okolnosti u okruženju (obitelj, prijatelji, škola, vršnjaci) koji doprinose ili otežavaju promjenu ponašanja, poticaji za promjenu, procjena samoučinkovitosti i iskustva. Sve mlade intervjuirala je ista osoba, jedna od autorica ovog rada, socijalna pedagoginja, s iskustvom savjetovanja mladih kojima je izrečena posebna obveza uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade.

Obrada podataka odvijala se po standardnoj proceduri (Braun i Clarke, 2006.; Lacey i Luff, 2007.): upoznavanje s građom, postavljanje tematskog okvira, indeksiranje; unošenje u tablice; povezivanje i interpretiranje. Građa za analizu imala je 301 stranicu teksta. Koristeći metodu imerzacije i kristalizacije (Borkan, 1999.), pristupilo se postavljanju teorijskog okvira. Kako se Akcijski pristup zdravlju (Schwarzer, 2008.) u najužem smislu odnosi upravo na proces transformacije namjera u ponašanja, odnosno njegov koncept jaza između namjere i ponašanja, poslužio je kao ishodište za definiranje tematskog okvira. Pod tim vidom, svi intervjui su pročitani od obje autorice te su nakon početne identifikacije tema usuglašene četiri teme koje odgovaraju namjerama i ponašanjima, odnosno motivacijskim i akcijskim procesima (prikaz tema je u Tablici 1.).

Tablica 1. Tematski okvir za analizu

Problemska pitanja	Teme za analizu
1. Koje motive mladi prepoznaju kao ključne u procesu donošenja odluke o potencijalnoj promjeni ponašanja?	1.1. Motivacijski procesi potaknuti učinjenim kaznenim djelom 1.2. Motivacijski procesi potaknuti kazneno-pravnim postupkom i/ili upućivanjem u savjetovalište 1.3. Motivacijski procesi temeljeni na odnosima s bliskim osobama
2. Koja ponašanja mladi opisuju u procesu promjene ponašanja?	2.1. Akcijski procesi

Interpretiranje, odnosno pronalazak obrazaca putem kojih je moguće opisati definirane teme, odvijalo se kroz čitanje svakog intervjua i razvrstavanje dijelova intervjua koji se odnose na određenu temu u tablicu, zatim kroz pisanje bilješki i dojmova te konačno kroz definiranje kodova i obrazaca koji su služili za opisivanje pojedine teme. Autorice su zasebno radile opisivani proces, dok se naknadno o temama diskutiralo.

Nisu svi intervjui u jednakoj mjeri poslužili u analizi motivacijskih i akcijskih procesa koji prethode promjeni ponašanja. Naime, neki intervjuirani mladići smatrali su kako se ne trebaju mijenjati i njihovi intervjui su u maloj mjeri odgovarali na problemska pitanja. Generalno gledajući, intervjui mladih koji razmišljaju o promjeni ili rade na promjeni ponašanja u većoj su mjeri služili za odgovaranje na problemska pitanja.

Sudionici istraživanja

Kriterij odabira sudionika za sudjelovanje u polustrukturiranom intervjuu bio je višerazinski. Radilo se o mladićima kojima je izrečena posebna obveza uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade te onima koji su sudjelovali u procjeni spremnosti na promjenu na početku tretmana (kvalitativni dio ovog istraživanja). Od 160 sudionika u kvantitativnom dijelu istraživanja, 24 mladića su pitana za sudjelovanje u ovom kvalitativnom dijelu istraživanja. Njih 20 je iskazalo interes, tako da je posljednji kriterij bila zainteresiranost maloljetnika/mlađeg punoljetnika za sudjelovanjem, odnosno pristanak. Od mladih koji nisu sudjelovali, a pitani su za sudjelovanje, jedan odmah nije pristao sudjelovati, a trojica su isprva pristala, no nakon toga s njima nije bilo moguće dogovoriti vrijeme provedbe intervjuu ili su naknadno odustali. Kod odabira ispitanika poštovalo se načelo raznovrsnosti (Marshall, 1996.): mladi koji su u različitoj mjeri spremni na potencijalnu promjenu svog ponašanja, mladi svih dobni skupina (mlađi maloljetnici, stariji maloljetnici i mladi punoljetnici) te mladi iz različitih centara za socijalnu skrb grada Zagreba. Suprotno načelu raznovrsnosti, u istraživanje su uključeni samo mladići jer čine 90% populacije kojima se izriče ova odgojna mjera (npr. Interno izvješće Centra za socijalnu skrb Zagreb za 2011. godinu; Ratkajec Gašević, 2013.).

U intervjuima su sudjelovala dva mlađa maloljetnika (14 – 16 g.), jedanaest starijih maloljetnika (16 – 18 g.) i sedam mlađih punoljetnika (18 – 21 g.). Jedanaest sudionika je u vrijeme provedbe istraživanja pohađalo redovno srednjoškolsko obrazovanje, od kojih je jedan ponavljao razred. Dvojica mladića su nakon završenog srednjoškolskog obrazovanja upisali fakultet, dok su se dva mladića zaposlila. Jedan je mladić u vrijeme provedbe istraživanja bio nezaposlen i u procesu traženja zaposlenja. Trojica mladića su prekinuli obrazovanje, od kojih je jedan bio u procesu upisa u večernju školu, jedan je imao namjeru upisati srednjoškolsko obrazovanje nakon završene osnovne škole, no to još nije realizirao. Kod jednog mladića, koji je također prekinuo srednjoškolsko obrazovanje, namjere o daljnjim obrazovnim planovima bile su nejasne. Kaznena djela koja su mladi počinili su krađa, prevara, razbojništvo, nasilničko ponašanje, posjedovanje sredstava ovisnosti, teška tjelesna ozljeda, izigravanje sigurnosti i pravnih posljedica osude te prekršaji protiv javnog reda i mira, nasilja u obitelji ili zlouporabe sredstava ovisnosti. Kod desetero sudionika bile su prisutne ranije intervencije centra za socijalnu skrb, pretežno u obliku odgojnih mjera. Kod šestorice mladića radi se o jednoj ranijoj odgojnoj mjeri, dok se kod trojce mladića radi o većem broju ranije i/ili trenutno aktualnih odgojnih mjera. Prema nekim mladićima, centar je zbog problema u ponašanju poduzimao socijalno-zaštitne intervencije. Kod osmero mladih ovo je prva intervencija.

Iako je obiteljske prilike teško sumirati, u većini slučajeva radi se o zaposlenim roditeljima srednje, više ili visoke stručne spreme, u bračnoj zajednici s kojima žive intervjuirani mladi, zajedno s ostalom braćom i sestrama. Kod većine sudionika u socijalnim anamnezama stoji zabilježba kako nema značajnih odstupanja u opisu obiteljskih prilika. No, kod četvorice mladića radi se o složenim obiteljskim prilikama (otac u zatvoru, roditelji rastavljeni zbog dugogodišnje izloženosti majke nasilju), gdje su najčešće i braća i sestre obuhvaćeni institucionalnim odgojnim mjerama i/ili nekim drugim intervencijama. Dvojica mladića studiraju izvan mjesta stanovanja.

REZULTATI

Rezultati će biti prikazani kroz opis četiri teme koje predstavljaju tematski okvir analize. U okviru te četiri teme prepoznato je 18 obrazaca koji reflektiraju motivacijske i akcijske obrasce u procesu promjene ponašanja. U odnosu na svaku predstavljaju temu bit će prikazani prepoznati obrasci potkrijepljeni originalnim izjavama iz intervjua.

Motivacijski procesi potaknuti učinjenim kaznenim djelom

Kako je glavna tema razgovora s mladima bila usmjerena na opis spremnosti na promjenu nakon počinjenog kaznenog/prekršajnog djela, važan dio razgovora odnosio se na opis tog kaznenog/prekršajnog djela te uvid u njihov odnos prema učinjenom. Pri tome je moguće definirati što ih je motiviralo da počnu razmišljati o promjeni ponašanja:

- prosocijalno sagledavanje vlastitih antisocijalnih ponašanja
- neželjene emocije
- izostanak identifikacije kao počinitelja kaznenog/prekršajnog djela
- neželjena identifikacija s ostalim sudionicima kaznenog/prekršajnog djela te
- usporedba s »uspješnim« vršnjacima.

U dijelu razgovora u kojem mladi opisuju počinjeno kazneno/prekršajno djelo moguće je razaznati proces osvještavanja o nužnosti promjene. Njega je moguće opisati kao prosocijalno sagledavanje vlastitih antisocijalnih ponašanja. Mladi opisuju tijek misli koje su pratile počinjenje kaznenog djela ili nakon što su nastupile njegove posljedice (npr. pritvor) u kojima mogu definirati što je potaklo uvid u socijalnu nedopuštenost vlastitog ponašanja. Primjer izjava koji opisuju taj obrazac: *»Nova godina je bila znači taj trenutak, dan nakon toga što sam prespavao u pritvoru,*

vidio majku u policijskoj postaji da plače, riječi te sutkinje, rekao sam ono dosta.» (10); «... kad su mi došli računi doma» (15).

Emocije najčešće prate osvještavanje neprihvatljivosti vlastitih antisocijalnih ponašanja. U tom trenutku činjenja kaznenog djela javlja se puno neželjenih emocija. U njima je moguće prepoznati dva smjera – mladi opisuju vlastite emocije, ali i vlastite procjene o tome kako se drugi osjećaju zbog njihovog ponašanja. Javlja se strah: *»Svašta mi je prolazilo kroz glavu. Bojo sam se da će me uhvatit policija, pa i kako ćemo taj novac podijeliti i tako nešto.«*(1), razočaranje: *»Kad se to sve zbilo, bio sam malo, recimo, tužan i ljut na sebe... što nisam razmišljao«*(14), anticipiraju sram roditelja: *»Pa nakon toga zadnjeg incidenta, sam rekao nema više šanse da idem u taj pritvor, da sramotim majku...«*(10) te anticipiraju razočarenje roditelja: *»A kak sam se osjećao? Razočarenje roditelja. I ovako je sve u gabuli...«*(15).

Ukoliko kazneno/prekršajno djelo potakne drugačiji smjer razmišljanja, odnosno potakne odluku o promjeni postupaka, ona je temeljena na vlastitoj procjeni da učinjeno nije u skladu s vlastitim identitetom ili kako bi se osoba željela identificirati. Pri tome, usporedba se zbiva na nekoliko razina: u odnosu na željenu sliku sebe, u odnosu na ostale sudionike i u odnosu na vršnjake. Prvenstveno izostaje identifikacija kao počinitelja kaznenog/prekršajnog djela: *»Pa, u kojem trenutku? Pa odmah, mislim, ne odmah, nakon par dana sam razmišljao, pa neću si ja to dozvolit da budem neki kriminalac ili neka propalica. Moram bit bolji i tako sam odlučio da ću se popraviti.«*(1). Slijedi neželjena identifikacija s ostalim sudionicima kaznenog/prekršajnog djela gdje prepoznaju obilježja koja ih razlikuju od ostalih: *»Počeo sam shvaćati s čim sam se okružio i što sam više shvaćao svoju situaciju, bilo mi je teže, jer sam skužio ovaj koliko traje progresija tog ponašanja i što sam se uvukao ... imao sam osjećaj da se neću izvući, da sam krenuo na put bez povratka.«*(20). Konačno slijedi usporedba s »uspješnim« vršnjacima gdje je vidljiva želja za postizanjem određenih ciljeva koje su ti vršnjaci ostvarili: *»Vidim ipak treba počet malo razmišljat, jer u društvu sam kolega iz osnovnjaka, što smo išli skupa u osnovnu.... frajer tu već stan ima.... ja stariji od njega... ja doma sa još starcima.«*(15).

Motivacijski procesi potaknuti kazneno-pravnim postupkom

Drugo područje prepoznato na razini definiranja tema odnosi se na motivacijske procese potaknute kazneno-pravnim postupkom. Taj postupak najčešće započinje intervencijom policije, zatim uključuje državno odvjetništvo, ponekad sud pa centar za socijalnu skrb i završava upućivanjem u savjetovanište. Iako je moguće prepoznati da susret s policijom doživljavaju kao intenzivno iskustvo, vidljivo je

da postupak sam po sebi nije dovoljan za promjenu ponašanja. U skladu s time, prepoznati obrasci pojašnjavaju čemu mladi pripisuju vlastitu spremnost za zauzimanjem drugačije perspektive prema kaznenom djelu i budućem ponašanju:

- nastupanje socijalnih posljedica
- novi način razumijevanja roditeljskih savjeta
- učenje iz iskustava drugih te
- doživljaj kraja.

Prvi prepoznati obrazac unutar ove teme moguće je nazvati nastupanjem socijalnih posljedica. Osim kazneno-pravnih posljedica, mladi prepoznaju i socijalne posljedice, koje najčešće nastupaju od roditelja. Za taj obrazac mogli bismo reći da je višerazinski i sastoji se od emocionalnog aspekta (niz negativnih emocija) i kognitivnog (neželjenog poistovjećivanja s osobama koje čine kaznena djela). Slijedi nekoliko primjera koji reflektiraju ovaj obrazac: »Uglavnom, mislio sam šta će sad roditelji mislit, obitelj, prijatelji i to, ono. Šta će mislit da sam ja lopov i tako. Jako sam se ružno osjeće.«(1); »I tako... to je najgore od svega... (Int: Biti u pritvoru?) Ne, nego suočit se sa roditeljem! Ja jedino njih volim, samo njih poštujem i cijenim. Ni familiju... Njih i sestru.«(6); »Onda ti nije ugodno, ti se nalaziš u policijskoj postaji, roditelj dolazi u policijsku postaju gdje se nije u životu bruko radi sebe, dolazi se brukat radi tebe. Znači, ne samo da te treba bit sram radi sebe, nego se trebaš osjećat totalno glupo zato se tvoj roditelj se tu sramoti radi tebe.«(19).

Drugi obrazac koji je moguće prepoznati je novi način razumijevanja roditeljskih savjeta. S jedne se strane javlja da mladi u novoj situaciji roditelje sasvim drugačije dožive, no s druge strane prepoznaju roditeljske postupke koji su drugačiji od dosadašnjih. Slijedi nekoliko primjera koji potkrepljuju ovaj obrazac: »Pa ja ga prije nisam slušo. Meni su te riječi bile glupe, a sad, sad kad malo bolje ga poslušam, onda znam da su te riječi jako korisne i da ih moram upijati.«(1); »Ništa drugačije nego što su mi ovi tamo rekli, samo što sam ja više slušao njih u tom trenutku. Ja sam bio šokiran kako mu je bio smiren glas, on je dotrčao u policiju. Prvo je mislio da sam mrtav opet, dotrčao je, pokupio me, javio mami da sam iz policije, onda me odbacio tu do nekog dijela. Popili smo kavu na trgu, ono tišina skroz, sam da bi rekao par riječi, ja sam ga skroz, ono ušlo mi je drito u mozak«(7).

Osim susreta s roditeljima, koji uz kazneno-pravni postupak dobiva sasvim novo značenje, mladi u tom procesu susreću osobe koje na njih ostave jak dojam. Ovaj je obrazac moguće prepoznati samo kod mladih koji su imali iskustvo pritvora. Takav obrazac mogli bismo nazvati učenjem iz iskustava drugih. Zanimljivo je to što su te osobe za sudionike istraživanja bile važne samo u kontekstu pritvora, bilo da su susrete s njima doživjeli pozitivno ili negativno. No, susreti s tim osobama dovode do spoznaje kamo vodi daljnje postupanje. Izvan konteksta pritvora gube

na značaju i mladi nemaju želju ponovno se s njima susresti (upravo zbog neželjene identifikacije s osobama koje se ponašaju antisocijalno). Primjer nekih izjava koje opisuju taj obrazac: »Svojevrsna katarza koju sam ja doživio je tamo na Vrapču u ovom policijskom prenoćištu I tu je bio jedan dečko od 22 godine, ja sam tada imao 20, i čim sam ušao u ćeliju, ja sam prvo vidio njega, a vidio sam sebe ... i onda mi je on pričao kako je četiri godine radio za jednog čovjeka, da je sebi kupio stan od 100 kvadrata, da si je kupio bijesan auto, što je meni san i dan danas, dobar auto, mislim, to je normalna stvar, ali nije normalan način na koji sam ja to želio.... Ono, počeo sam razmišljati da sam to ja htio, taj neki brzi život«(20).

Na temelju opisanog javlja se doživljaj kraja koji mladi opisuju kao zadnju točku u kojoj vide kako nema dalje u tom smjeru s tim ponašanjem. Mladi najčešće taj osjećaj dožive kombinacijom iskustva pritvora i suočavanjem s roditeljskom reakcijom nakon tog iskustva. Pri tome opisuju i niz negativnih emocija koje su doživjeli. Neki od primjera: »Mene dok netko ne kazni, dok ne osjetim na svojoj koži, neću nikako razmišljat drugačije. Neću promijenit način razmišljanja. Baš dok ne dođem do kraja, do zida, vučem to i... A vidite, sad sam se opeko i to sam se... Čim vidiš one ljude, sve, svakakve ljude... Pa zar i ja tu pripadam? A pripadam.«(6); »Napokon, kad sam dosegnuo, znači, taj krajnji rub na policiji, znači, kad na sudu, kada sam vidio da to više nema smisla, da bi mogao, znači, bit zatvoren. Kada, kada čovjek u doslovnom smislu shvati šta znači kad ti netko oduzme tvoju slobodu. Znači, kad te tvoj vlastiti postupak strpa u tri kvadrata gdje ne vidiš svijetlost, onda si razmisliš, mislim, jel' se isplati. Znači, ne isplati se«(19).

Motivacijski procesi temeljeni na odnosima s bliskim osobama

Iako mladi govore o raznolikim ponašanjima koje su imali namjeru primijeniti umjesto antisocijalnih i tako se približili akcijskim mehanizmima promjene, njihovo zajedničko obilježje je da su potaknuti već postojećim odnosima iz vlastitog socijalnog okruženja. Kao značajne možemo prepoznati prijatelje, roditelje i djevojke, a obrasce možemo definirati kao:

- percipiranu važnost razgovora s prijateljem/prijateljicom
- podršku roditelja i
- prihvaćanje djevojke.

Zajedničko obilježje prepoznatih obrazaca, odnosno definiranih odnosa, je ta što u tim odnosima dobiju ideju u kojem smjeru i na koji način se trebaju promijeniti. Uz to, mladi imaju dojam da u tim odnosima dobivaju podršku. Značaj odnosa moguće je prepoznati u sljedećem citatu: »A pa ono kad s nekim razgovaram, lakše

je kad s nekim razgovaram, nego kad zadržiš to sve u sebi, to je ono općepoznato, kad se drži u sebi, samo se odjednom iskipi i tada planeš i to je to.»(13).

Prvi obrazac koji je moguće definirati je percipirana važnost razgovora s prijateljem/prijateljicom. Kroz taj razgovor mladi dobivaju savjete o odabiru ponašanja i izbjegavanju nevolja, ili pak prijatelji šire potencijalne mogućnosti odabira u određenim, njima izazovnim, situacijama. U percipiranim poticajima prijatelja moguće je prepoznati, osim podrške i prihvaćanja, i osuđivanje postupaka od strane prijatelja, koje ipak mladi doživljavaju pozitivno, najčešće zbog važnosti koju pridaju tim prijateljima. Ovaj opisani obrazac mogu potkrijepiti sljedeće tvrdnje: *»Pa s jednom curom. Njoj je isto brat ima takve neke probleme imo i onda je završio isto, ja mislim, u zatvoru. I onda je govorila kao makni se od toga, makni ono, makni se. Ne družu se sa svakim.»(5); »Recimo, ja za svoje mišljenje, na neki način malo površinski popričam sa frendovima. Znači, ne odjedanput, nađemo se na kavi, slučajno se dogodi ta neka tema i ja se sjetim nekog pitanja koje mene, recimo, koči. Tak negdje nalazim svoje odgovore, neka vaga koja bi varirala koji odgovor bi pasao i koji način bi bio bolji za pristupiti.»(8).*

Drugi obrazac odnosi se na podršku roditelja koju mladi doživljavaju kao neku novu, ponovno danu priliku. Roditelje doživljavaju kao te koji su imali povjerenja da se oni mogu promijeniti i ponašati se drugačije. Iako mladi opisuju savjete roditelja, oni nisu poticaj za promjenu, već značajnim doživljavaju podršku nakon što se oni sami odluče promijeniti. Primjeri dijelova intervjua koji potkrepljuju ovaj obrazac su: *»Roditelj je taj koji mi je ponovo omogućio da se osjećam sigurno, ponovo mi je dao to da ja mislim da on ima povjerenja u mene, ponovo mi je, položio tu nadu i ponovo mi je dozvolio pristup svemu da vidi jesam li ja krajnje shvatio ili ne. Znači, toliko im je stalo do moje promjene, toliko vide da sam zaglibio, toliko mi žele pomoć, toliko me vole.»(19); »Da. I ovaj, pružili su mi podršku jer su znali da sam tip osobe koji uči na vlastitim greškama i ovaj valjda su znali da će se sve promijeniti.»(20). Iz citata se može vidjeti strpljivost roditelja i davanje još jedne prilike te značaj pružene emocionalne podrške.*

Slijedi obrazac koji opisuje prihvaćanje djevojaka i njihov utjecaj na promjenu. Mladi ističu kako su dobili dojam da ih djevojke prihvaćaju onakvima kakvi jesu, ali s druge strane, mladi ističu kako su se zbog takvog odnosa i djevojaka odlučili promijeniti kako bi se u tom odnosu mogli predstaviti, povjeriti i otvoriti. To je uključivalo i fazu predstavljanja u boljem svjetlu. Primjeri izjava koji potkrepljuju taj obrazac su: *»Pa to ti se desilo, u principu, upoznao sam djevojku koja je bila.... ja nisam mogao takvoj osobi reć ko sam ja, šta sam ja jer mi je bilo stalo do te osobe jer sam prvi put u životu osjećao da mi je do nečeg stalo, istinski.»(19); »Upoznao sam sadašnju curu, s njom sam još uvijek... na neki način me počela dovoditi u red jer svidio sam joj se kao osoba i na neki način sam se kroz tu vezu ja počeo mijenjati«(20).*

Akcijski procesi

Pod akcijskim procesima podrazumijevaju se aktivnosti usmjerene k promjeni ponašanja. Njihova specifičnost leži u tome što je takve procese moguće pronaći samo u nekim intervjuima. Akcijski procesi usmjereni na promjenu ponašanja odvijaju se nakon motivacijskih procesa, odnosno nakon što osoba donese odluku o promjeni svog ponašanja. Neke od tih osoba, koje odluče promijeniti svoje ponašanje, poduzimaju određene aktivnosti koje bismo mogli definirati kao akcijske procese. Oni su vrlo specifični i ovise o nekoliko čimbenika – o subjektu promjene, o tome što je osoba odlučila promijeniti te do koje se mjere osoba odlučila promijeniti. Tako možemo naći primjer gdje se mlada osoba odlučila promijeniti, ali razina do koje se odlučila promijeniti ne može poslužiti kao zaštita za buduće nečinjenje kaznenih/prekršajnih djela. Primjer takvog objašnjenja vlastitog razmišljanja: *»Branim se isključivo verbalno. Ako dolazi do nekakvog sukoba, onda ću smirivat situaciju. Reći ću, dajte ljudi nemojte tak to, ne bumo tu riješili ništa. Znači, volim zadržavat nekoga da ne uđemo u fizički sukob. To strogo izbjegavam. Al, gledajte, ako ne postoji niti jedna druga opcija... Fizički sukob što se tiče odgurivanja nije loš. Al, nakon tog odgurivanja, sve iza toga može rezultirat... Znači savjetovalištem i tak dalje.«*(17). Iz citata je vidljivo da je mlada osoba samo sebi odredila granicu dopustivog i nedopustivog ponašanja, dok je teško zaključiti kako je situacija rezultirala učenjem neke nove vještine. No, ima i primjera u kojima mladi uče nove strategije nošenja s rizičnim situacijama i gdje savladavaju nove vještine. Analizirajući intervjue koji opisuju akcijske procese, moguće je prepoznati šest obrazaca:

- razgovor sa samim sobom
- strah – slijepi putnik promjene
- ugodno osjećanje – svrha promjene
- strategije promjene ponašanja
- definiranje subjekta promjene i
- za promjenu su potrebne godine/staž.

Prvi obrazac koji je moguće prepoznati nazvan je razgovorom sa samim sobom. Mladi ističu kako je bilo koja aktivnost usmjerena na promjenu ponašanja započela razgovorom sa samim sobom u kojem su evaluirali sadašnju situaciju i dosadašnje postupke. U tom procesu najčešće su vizualizirali (ne)željeno te je taj proces rezultirao ulaganjem truda u drugačije ponašanje: *»Pa ne, bio sam doma. Mm, gledao sam po sobi i razmišljao sam. Samo o tome, cijelo vrijeme mi se vrtilo to po glavi, nije mi moglo izaći iz glave. Mislio sam... Jer nisam ja mogo znat šta će se desit, ja sam mislio da ću možda otići u dom pa sam se bojao. U tim trenucima sam ja odlučio dat sve od sebe, da ne može to više tako.«* (1); *»Ja sam u stanju voditi dijalog*

sam sa sobom, to me čisti, kao kada na kompjutoru kreneš defragmentirati disk, slažeš sve što je bilo i sve što me čeka... I onda kroz ta neka razmišljanja, kroz percepciju svijeta i sebe u svijetu sam se krenuo usmjeravati... I onda sam počeo razmišljati što bi ja mogao napraviti za sebe, da zamijenim dotadašnja uzbuđenja...»(20). U izjavama koje potkrepljuju taj obrazac moguće je prepoznati i osvještavanje negativnih posljedica daljnjeg ponašanja na stari način.

Sljedeći prepoznati obrazac moguće je imenovati kao strah – slijepi putnik promjene. Kao što je i u motivacijskim procesima vidljiva važnost emocija, to je moguće prepoznati i kod poduzimanja aktivnosti usmjerenih na promjenu ponašanja. Neugodne emocije, odnosno želja da se izbjegnu negativne emocije ne samo da motivira osobu da se promijeni, već te emocije prate cijeli postupak promjene. Npr. *»Znači, postoji neki strah. Baš od te promjene. Taj strah se odnosi na to kako ću dalje, da li ću biti dobro, da li će to pomoći ili da li će me to odvesti još negdje gore... Strah je uvijek prisutan u svemu, ali u promjeni mislim da je nevidljiv, ali je prisutan«(8).*

Sljedeći obrazac moguće je imenovati kao ugodno osjećanje – svrha promjene. Iako je u mnogim obrascima moguće prepoznati uvažavanje tuđeg mišljenja i utjecaj bliskih osoba na donošenje odluke o promjeni, pogotovo kod motiviranja na promjenu ponašanja, obvezivanje na činjenje promjene i poduzimanje akcija, temeljit će se isključivo na prepoznavanju dobitaka za sebe same, kroz potencijalna ugodna stanja i emocije koje bi posljedično nastupile nakon učinjene promjene. U tome je moguće prepoznati isključivu usmjerenost na sebe. Npr. *»Pa promjenu najviše prate misli: idemo na bolje, kako će biti bolje, neću više ovako, hoću bolje, hoću lakodnije, hoću lakše, ne znam, da li će to poštovati drugi, da li ću biti crna ovca ili ću biti neki primjer. Tak neke riječi, normalna razmišljanja, što bi ti neki normalni prijatelj, pravi iskren prijatelj rekao, ja sam se ugledao na tebe, ti si moj idol.«(8); »Ja mislim da se svatko se može promijeniti, samo da trebaju malo... trebaš zapravo gledat sebe. Al, sebe u smislu da ti bude u životu dobro i da u životu možeš uživati puno ljepše i bolje bez tih incidenata.«(10).*

Iako je promjena vođena željom da se izbjegnu neugodne emocije i dožive pozitivna stanja, mladi razrađuju strategije promjene ponašanja: *»Znači, prvo pogledaš sam stvar, razmisliš o tome, ako treba, zatražiš pomoć roditelja, ako nije moguća pomoć roditelja, potražiš pomoć stručnjaka, i uz pomoć svih tih savjeta sam razmisliš kako bi tu moglo doć do promjene i priđeš tom problemu i pokušaš riješiti na najbezbolniji, najlakši, najbolji način, najučinkovitiji.«(14).*

Iako se kao obrazac rijetko prepoznaje u intervjuima, odnosno mladi su češće neodređeni u određivanju što bi točno željeli promijeniti, u nekim intervjuima moguće je pronaći obrazac definiranja subjekta promjene. Kroz taj obrazac mladi definiraju najčešće jedno obilježje za koje smatraju da ga je nužno promijeniti, a nekoliko mladih ističe u kojim je sve područjima potrebno ili bilo potrebno na-

praviti promjenu: »I onda sam počeo razmišljati što bi ja mogao napraviti za sebe, da zamijenim dotadašnja uzbuđenja, i onda sam se počeo baviti s tajlandskim boksom... Popravio sam odnos s roditeljima, počeo sam ponovno graditi povjerenje koje sam razbio tisuću puta prije. Popravio sam odnos s bratom jer mi je žao kakav sam prije bio i što je on sve vidio mada mi je drago jer sam siguran da neće napraviti ništa što sam ja napravio. Počeo sam graditi odnos s prijateljima koji se ne temelji na opijanju bez obzira s čim, počeo sam razmišljati o budućnosti. Ne živim više za moment.«(20).

Posljednji obrazac moguće je imenovati kao – za promjenu su potrebne godine/staž. Mladi ističu kako se od njih u određenim godinama očekuje da se drugačije ponašaju, odnosno određena ponašanja nisu više primjerena njihovim godinama. S druge pak strane, neki mladi koji se nisu obvezali na promjenu upravo ističu kako se doživljavaju premladima za mijenjanje vlastitog ponašanja. Drugim riječima, neki mladi vlastite postupke i odluke opravdavaju nedovoljnom zrelošću/starošću da bi se promijenili ili pak imaju doživljaj kako dolazak u određene godine zahtijeva smirivanje i promjenu ponašanja: »Ja više nisam dijete od 16 godina, već mi je 19«. (6); »Nisam se uopće trudio, da se ja promijenim sad, baš me nešto puklo u psihi, reko sam. »Neću više«. Neću pit, neću pušit, neću se tabletirat, neću krast, ne treba mi, ono. Prije je bilo to, 15, 16, 17 godina...«(15); »Znači, nađeš se sam u svemu tome, u toj jednoj stisci gdje si ti u situaciji ili ćeš se opet vratit tom starom društvu pod bilo koju cijenu ili ćeš jednostavno, doć i priznat apsolutno sve doma. A, I ja sam tu opet imo, hm, 16 godina, znači, nedovoljno zreo za, za sam razlučit što je, što je pozitivno, što ne. Ja sam se vratio tom starom društvu i opet je krenulo po starom.«(19).

RASPRAVA I ZAKLJUČCI

Polazište ovog rada su istraživački problemi usmjereni na donošenje odluke o eventualnoj promjeni ponašanja i stjecanje uvida u mehanizme koji mladi nakon počinjenog kaznenog djela ili prekršaja percipiraju kao značajne za donošenje odluke o promjeni ponašanja. Kako bi se odgovorilo na cilj rada, a u skladu s postojećim teorijskim okvirom, postavljena su dva problemska pitanja. Prvo istraživačko pitanje bilo je usmjereno na motive koje mladi prepoznaju kao ključne u procesu donošenja odluke o potencijalnoj promjeni ponašanja i tu su, na temelju uvida u empirijsku građu, definirane tri teme. Drugo problemsko pitanje bilo je usmjereno na opise aktivnosti koje mladi povezuju s promjenom ponašajnih obrazaca, a u odnosu na njega definirana je jedna tema.

Kroz analizu motivacijskih procesa potaknutih kaznenim djelom vidljivo je kako trenutak činjenja kaznenog djela kod mladih potakne procese razmišljanja. Mladi dolaze do promišljanja o željenoj prosocijalnosti vlastitog postupanja. S time u vezi je izostanak identifikacije kao počinitelja kaznenog ili prekršajnog djela, od-

nosno, mladi doživljavaju kako ti postupci nisu u skladu s njihovim identitetom te počinju razmišljati kako se oni tako ne bi željeli ponašati. U tom procesu vide se različitima od ostalih sudionika tog kaznenog ili prekršajnog djela, a teže statusu, položaju i ponašanjima nekih »uspješnih« vršnjaka. Iz ovih obrazaca može se zaključiti da dio identiteta i očekivanja koje osoba ima od sebe same ima važnu ulogu u poticajima na promjenu ponašanja. Štoviše, možemo spekulirati kako se kod mladih kod kojih je prepoznat ovaj motivacijski obrazac radi o situacijskom počinjenju kaznenih djela i pitanje je koliko se tu (ako se djelo doživljava kao situacijsko) radi o promjeni ponašanja ili samo o većoj »disciplini« odabira ponašanja u skladu s vlastitim identitetom, odnosno stavovima i vrijednostima. Osim važnosti usporedbe sebe s drugima, ali i sa samim sobom, prisutne su negativne emocije koje djeluju kao signal za nepoželjnost određenog ponašanja. Radi se o emocijama koje se javljaju uslijed nastupanja potencijalnih socijalnih posljedica (najčešće od strane roditelja). U tom smislu, opisuju vlastite, za njih neugodne emocije, ili pretpostavljaju kako će se drugi osjećati, u ovom slučaju roditelji.

Kazneno-pravni postupak sam po sebi nije motivacijski mehanizam za promjenu ponašanja, već su to odnosi. Vrlo bliski odnosi, poput roditeljskih, ili s osobama koje prvi put susreću u tom procesu, predstavljaju važnu ulogu, štoviše postaju motivator za potencijalnu promjenu ponašanja. Tijekom kazneno-pravnog postupka, osim pravnih posljedica, nastupaju i socijalne posljedice, najčešće od roditelja, pri čemu emocionalni aspekt ponovno dolazi do izražaja. U toj situaciji, u kojoj socijalne posljedice imaju važnu ulogu, mladi počinju razumijevati roditeljske savjete na drugačiji način. No, mladi svjedoče i o promjenama u roditeljskom pristupu. Možemo pretpostaviti kako promjena u pristupu od strane roditelja, ali i nastupanje formalnih kazneno-pravnih posljedica zbog učinjenog kaznenog ili prekršajnog djela, stvara uvjete da mladi »čuju« savjete i promišljaju o dobrobiti ponašanja u skladu s tim savjetima. Na to se nadovezuje obrazac koji opisuje stanje mladih u toj situaciji, a karakterizira ga osjećaj završetka neke faze/ponašanja. Mladi opisuju besperspektivnost smjera i nužnost »zaokreta« ili traženje novih izlaza. Osim što bliske osobe imaju utjecaja, javlja se i učenje iz iskustva drugih. Taj je obrazac karakterističan za mlade s iskustvom pritvora u kojem susreću osobe na temelju čijih životnih priča zaključuju kako trebaju donijeti odluku o promjeni ponašanja.

Analiza teme motivacijskih procesa povezanih s bliskim osobama sadrži i opise ponašanja tih bliskih osoba koje motiviraju za potencijalnu promjenu. Prvi prepoznati obrazac odnosi se na percipiranu važnost razgovora s prijateljima i prijateljicama. No, za pretpostaviti je da se taj obrazac javlja ukoliko ponašanja koje su osobe učinile nisu u skladu s vrijednosnim sustavom prijatelja i prijateljica. Zatim slijedi percipirana podrška roditelja, a ona se ponajviše odnosi na vjerovanje da

se njihova djeca mogu ponašati na drugačiji način. Očituje se kroz davanje nove prilike. Posljednji obrazac odnosi se na prihvaćanje od strane djevojke. U opisima je vidljivo kako su djevojke bile podrška u procesu promjene, vodile ih kroz taj proces. No, značajno je da su im djevojke toliko značile da su odlučili da zbog očuvanja tog odnosa žele biti bolji i drugačiji.

Analiza akcijskih mehanizama opisuje aktivnosti koje mladi čine u procesu promjene ponašanja, odnosno usvajanja novih obrazaca ponašanja. Te aktivnosti reflektiraju prijenos namjera o promjeni ponašanja u postupanje koje se razlikuje od dosadašnjeg. Obрасce bismo mogli podijeliti u dvije skupine. Jednu, koja je obilježena konkretnim opisima ponašanja i drugu koja je usmjerena na predispozicije za promjenu i na emocionalnu sferu. Kako bi namjere prenijeli u ponašanje, mladi razgovaraju sa samim sobom. Daju si konkretne upute kako se trebaju ponašati, bodre se za drugačije ponašanje, nalaze prednosti u novom ponašanju te analiziraju emocionalna stanja. Osim toga, definiraju subjekt promjene, koji su u svojim opisima navodili vrlo konkretno, odnosno kroz ponašajne obrasce koje su odlučili primijeniti umjesto prethodnih. Mladi, da bi se ponašali drugačije i odlučili usvojiti određene ponašajne obrasce, teže ugodnom osjećanju, a tijekom procesa promjene, doživljavaju strah. Ukoliko sagledamo emocije tijekom cijelog procesa, prvo se, pri suočavanju sa socijalnim ili kazneno-pravnim posljedicama javljaju negativne emocije poput srama i razočaranja, zatim slijedi strah tijekom procesa promjene, koji je najčešće prouzročen ili potenciran neizvjesnošću. Mladi se odlučuju za ovaj proces jer teže dobitcima u emocionalnoj sferi – ugodno se osjećati, za razliku od dosadašnjeg stanja.

Jedan obrazac, koji odskakće od ostalih, odnosi se na godine koje mladi percipiraju da su idealne za promjene u ponašanju i donošenje odluke o promjeni. Mladi procjenjuju kad je »pravo vrijeme« za promjenu. Obrazac opisuje njihov vrijednosni sustav gdje samom sebi u određenim godinama više ne dopuštaju određena ponašanja. To se temelji na anticipiranju očekivanja drugih da se u »tim« godinama trebaju ponašati drugačije.

Dobiveni rezultati u nekim aspektima potkrepljuju postojeću literaturu, u nekim aspektima ju nadopunjuju, dok neka pitanja o procesu donošenja odluke i promjeni ostaju nerazjašnjena. Kako su istraživanja u ovom području prvenstveno kvantitativne prirode, a uz to su i rijetka, rezultati ovog kvalitativnog istraživanja omogućuju samo djelomičnu usporedbu. Istraživanja kvantitativne primjene rezultirala su identifikacijom niza moderatora koji su bitni tijekom procesa odluke o promjeni ponašanja.

Abraham i Sheeran (2003.) navode nekoliko moderatora u namjerno-ponašajnom jazu. To su sigurnost u namjere, ponašanje u prošlosti, *self*-sheme, anticipirano žaljenje zbog učinjenog i normativna kontrola. Iako provedena analiza u

ovom radu nije rezultirala obrascima s tim imenima, postoje sličnosti ako se napravi dublja analiza značenja i sadržaja. Iako mladi ne spominju vlastita ponašanja u prošlosti, odnosno ne navode kako su se ranije ponašali prosocijalno, važnost identiteta u temi o motivacijskim procesima koji su potaknuti kaznenim djelom, upućuje kako su mladi u tom trenutku shvatili da ovakvo ponašanje nije u skladu s njihovim identitetom. Možemo reći kako mladi govore o usporedbi na razini vrijednosti (To nisam ja) što je važniji dio identiteta od razine stavova (To nije bilo u redu, ne volim to). Na to se nadovezuju obrasci koje možemo povezati sa *self*-shemama. Prema tvorcima koncepta (Stein i Markus, 1996.), to je kompleksna i višerazinska struktura (sastoji se od kolekcije kognitivnih i emocionalnih struktura, a strukture se nazivaju osobnim teorijama ili prototipovima). Na toj razini, u sklopu teme o motivacijskim procesima temeljenim na bliskim odnosima moguće je prepoznati »isprobavanje« potencijalnih *self*-shema u odnosu s djevojkama. Ujedno se te potencijalne *self*-sheme izgrađuju kroz razgovore s prijateljima, a podršku u ponašanju u skladu s novoizgrađenim pozitivno orijentiranim *self*-shemama nude roditelji. Iako nije prepoznata emocija žaljenja zbog učinjenog, na razini obrazaca u ovoj analizi prepoznato je razočaranje i anticipacija razočaranja roditelja. Već je rečeno na razini analize kako mladi puno više govore o značaju socijalnih posljedica koje su nastupile zbog učinjenog nego normativnih. No, ne možemo reći da mladi ne govore o normativnoj kontroli jer je ona prepoznata na razini dvije teme (motivacijskih procesa potaknutih kaznenim djelom i onih potaknutih kaznenopravnim postupkom). Uz to, obrasci izostanak identifikacije kao počinitelja kaznenog/prekršajnog djela i neželjena identifikacija s ostalim počiniteljima kaznenog/prekršajnog djela u sebi sadrže i normativnu razinu usporedbe. No, očekivan je veći značaj normativnog okvira na razini obrazaca.

Teorijski model od kojeg se krenulo u analizu podataka je Akcijski pristup zdravlju (Schwarzer, 2008.) koji naglašava kako su mehanizmi poput povećanja samoučinkovitosti, planiranja akcije i planiranja strategija suočavanja s teškoćama važne za premošćivanje jaza između namjere i ponašanja. Niti jedan obrazac definiran kroz ovu analizu ne korespondira sa samoučinkovitošću, odnosno mladi ne izvještavaju kako su vjerovali u same sebe da se mogu ponašati na drugačiji način. No, mladi izvještavaju o vjeri roditelja da se oni mogu promijeniti. Tu je za pretpostaviti kako je moguća internalizacija takvih poruka i razvoj samovjervovanja u mogućnost promjene. Već je pojašnjeno kako mladi rješavaju probleme na temelju već poznatih shema te kako izostaje strateško planiranje (Korobkin i Ulen, 2000.). No, za pretpostaviti je da se strateško planiranje kao mehanizam javlja kasnije u razvoju, potom u životnim situacijama u kojima ne postoji vanjski pritisak i vanjske posljedice, te je na samoj osobi da pokrene promjenu ponašanja. U ovom slučaju (nastupanjem kaznenopravnih posljedica nakon kaznenog djela), ona je potaknu-

ta izvanjskim okolnostima i rijetko osoba ima »vremena« strateški razmišljati kako će ta promjena teći i planirati strategije suočavanja s posljedicama. To može ukazivati na velik značaj rada u savjetovalištu gdje je važno mladima osigurati sustavnu podršku u strateškom planiranju promjene ponašanja i u planiranju strategija suočavanja s posljedicama. Rječnikom drugih autora, mladi primjenjuju brze i intuitivne procese u donošenju odluke o promjeni (Evans, 2008., prema Betsch i Glockner, 2010.). Da takve odluke donesu dobre rezultate, potrebno je prethodno pozitivno učinkovito iskustvo što, nažalost, kod ove populacije i kod ovog problema nije pravilo. I u tom slučaju savjetovanje, odnosno provedba posebne obveze uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade, treba biti u funkciji učenja novih obrazaca ponašanja.

Emocije su u ovom istraživanju prepoznate kao vrlo značajne, odnosno potvrđuju nalaze iz literature da su čimbenik transfera energije u procesu donošenja odluke o promjeni (Pakhomov i Sudin, 2013.). U akcijskim mehanizmima prepoznat je obrazac koji opisuje težnju za ugodnim osjećanjem i to potvrđuje dosadašnje spoznaje kako pozitivne emocije prate izbor za koji osobe smatraju da je najbolji. I u stadiju namjere o promjeni ponašanja i u stadiju izvedbe javljaju se neugodne emocije koje mladi doživljavaju signalima za promjenom. U stadiju namjere one imaju važnu svrhu u percepciji nužnosti promjene. No, Pakhomov i Sudin (2013.) naglašavaju kako neugodne emocije onemogućuju traganje za alternativama i korištenjem višestrukih izvora informacija te ujedno umanjuju količinu vremena koje osoba »potroši« na razmišljanje o potencijalnim alternativama. Kod akcijskih mehanizama prepoznat je obrazac straha, koji pojašnjava težnju za brzim rješenjima. Možemo pretpostaviti kako se mladi pod pritiskom roditelja i kazneno-pravnog sustava žele što prije promijeniti kako bi posljedice bile što bezbolnije i manje, no takvo stanje blokira strateško planiranje i promišljanje o alternativnim ponašanjima u rizičnim situacijama. Upravo je identificiranje ovog područja značajno za provedbu psihosocijalnog tretmana u savjetovalištu za mlade.

Analiza emocija u procesu donošenja odluke o promjeni ukazuje kako važnu ulogu ima iskustvo pritvora. Pakhomov i Sudin (2013.) opisuju tijek emocionalnih stanja tijekom iskustva »zatvaranja« na sljedeći način: od faze šoka, preko apatije do stanja niske razine energije, i fizičke i emocionalne. No, rezultati ovog istraživanja o iskustvu pritvora ukazuju na važnost tog iskustva i mobilizacije energije u smjeru promjene ponašanja.

Očigledna razlika u količini motivacijskih i akcijskih mehanizama očekivana je iz nekoliko razloga. Mladi su intervjuirani neposredno nakon dovršenog postupka određivanja intervencije te su se uključili u posebnu obvezu uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade. To može biti jedan od razloga zašto tako »bogato« opisuju motivacijske mehanizme, dok kroz tek

nekoliko aktivnosti opisuju kako bi mijenjali ili kako mijenjaju vlastite ponašajne obrasce. S druge pak strane, to je potencijalno identificirana tema na kojoj je nužno raditi tijekom savjetovališnog procesa – obogaćivati repertoar ponašanja koja potpomažu u prevenciji društveno neprihvatljivog ponašanja, zatim strateško planiranje promjene ponašanja te planiranje suočavanja s potencijalnim poteškoćama.

Sažeto, rezultati ukazuju na povezanost različitih internalnih i eksternalnih okolnosti i situacija koje su bitne za donošenje odluke o promjeni ponašanja koje nisu u skladu sa zakonom. U smislu javljanja namjere, od internalnih čimbenika, identificirane su slika o sebi i emocije, a od eksternalnih čimbenika kombinacija kazneno-pravnog postupka i odnosa s bliskim osobama. U smislu aktivnosti pri promjeni ponašajnih obrazaca, od internalnih čimbenika važne su emocije, dob i vještine potrebne za provedbu promjene (npr. definiranje problema). Kod tako opisanog stanja, pristup tijekom intervencija usmjerenih mladima s problemima u ponašanju prvenstveno ovisi o namjerama, odnosno donesenoj odluci o promjeni ponašanja. Ukoliko takva odluka nije donesena, važno je potaknuti motivacijske procese za donošenje odluke o promjeni, a ukoliko takva namjera postoji, važno je sustavno mlade osobe voditi kroz strateško planiranje za postizanje promjene, usmjeriti ih na analitičke procese razmišljanja, neutralizirati strah od promjene kako bi se potakla kreativnost u postupcima te sustavno evaluirati korisnost određenih aktivnosti.

U svjetlu ovih rezultata, savjetovalište za mlade ima potencijal za rad na kognitivnim vještinama i motivacijskim obrascima koji bi mogli potaknuti donošenje odluke o promjeni ponašanja i ustrajanje u provedbi promjena. Štoviše, početne pretpostavke uspješne provedbe savjetovanja su visoka razina uključenosti i aktivnosti te određeni potencijali korisnika. Na temelju rezultata moguće je osmisliti vrlo specifičan smjer provedbe posebne obveze na razini izravnog rada s mladom osobom. Primjerice, rezultati ukazuju kako je kod nekih maloljetnika nužno raditi na prepoznavanju problema, ili pak na donošenju odluke o traženju pomoći, ili pak voditi ih postupno kroz usvajanje novih ponašajnih obrazaca.

Korisno bi bilo daljnja istraživanja usmjeriti na prediktore odluke o promjeni kod mladih koji manifestiraju društveno neprihvatljiva ponašanja. Naime, oni nisu prepoznati na razini ove analize, ali literatura upućuje kako valja istražiti vjerovanja u namjere, samoučinkovitost, zakonska/moralna uvjerenja te normativnu kontrolu zbog važnosti utjecaja na donošenje odluke o promjeni ponašanja.

Na kraju, potrebno se osvrnuti na ograničenja ovog istraživanja. Važno je još jednom naglasiti kako su se sudionici birani za sudjelovanje u polustrukturiranim intervjuima na temelju procjene spremnosti na promjenu tijekom kvantitativnog dijela istraživanja, koje je prethodilo kvalitativnom dijelu. U tom dijelu, određeno je koliko su mladi spremni na promjenu ponašanja. Kod tako formiranog uzorka,

svaki intervju nije jednako doprinio provedenoj tematskoj analizi. Uz to, uključeni su samo mladići jer se njima u daleko većoj mjeri izriče ova, kao i druge odgojne mjere. Kako je istraživanje provedeno prije početka procesa savjetovanja, za pretpostaviti je kako je detaljnije opise mehanizama moguće pronaći tijekom i nakon provedbe tretmana. To zasigurno predstavlja ograničenje jer se predstavljeni rezultati odnose samo na spremnost na promjenu na početku tretmana, no ujedno daju smjernice za buduća istraživanja. Uvijek ostaje otvoreno pitanje koliko je sama provedba intervjuja utjecala na promišljanja o promjeni ponašanja kod mladih, odnosno koliko ovakav intervju može djelovati intervencijski i usmjeriti mlade na promišljanja o promjeni ponašanja. Valja istaknuti kako je s manjim brojem ispitanika nastavljeno istraživanje procesa promjene ponašanja, što premašuje okvire ovog rada, ali će omogućiti dodatne spoznaje u budućnosti.

LITERATURA

1. Abraham, C. & Sheeran, P. (2003). Acting on intentions: The role of anticipated regret. **British Journal of Social Psychology**, 42 (4), 495-511.
2. Abrams, L. S. & Aguilar, J. P. (2005). Negative trends, possible selves, and behavior change: A qualitative study of juvenile offenders in residential treatment. **Qualitative Social Work**, 4 (2), 175-196.
3. Armitage, C. & Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behavior: A meta-analytic review. **British Journal of Social Psychology**, 40 (4), 471-499.
4. Báez-Mendoza, R. & Schultz, W. (2013). The Role of the Striatum in Social Behavior. **Frontiers in Neuroscience**, 1-14, DOI: 10.3389/fnins.2013.00233.
5. Betsch, T. & Glöckner, A. (2010). Intuition in judgment and decision making: Extensive thinking without effort. **Psychological Inquiry**, 21 (4), 279-294.
6. Beaugard, E. & Leclerc, B. (2007). An application of the rational choice approach to the offending process of sex offenders: A closer look at the decision-making. **Sexual Abuse**, 19 (2), 115-133. DOI: 10.1007/s11194-007-9043-6.
7. Borkan J. (1999). Immersion/Crystallization. In: Crabtree B. & Miller W. (eds.), **Doing qualitative research**. Thousand Oaks Calif: Sage Publications, 79-194.
8. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. **Qualitative Research in Psychology**, 3 (2), 77-101.
9. Centar za socijalnu skrb Zagreb (2011). **Interno izvješće Centra za socijalnu skrb Zagreb za 2011. godinu. Interni materijal**. Zagreb: Centar za socijalnu skrb Zagreb.

10. Drobac, J. A. & Hulvershorn, L. A. (2014). The neurobiology of Decision-making in high risk youth & The law of consent to Sex. **New criminal law review: In international and interdisciplinary journal**, 17(3), 502-551.
11. Godin, G., Conner, M. & Sheeran, P. (2005). Bridging the intention-behaviour »gap«: The role of moral norm. **British Journal of Social Psychology**, 44 (4), 497-512.
12. Korobkin, R. B. & Ulen T. S. (2000). Removing the rationality assumption from law and economics. **California Law Review**, 88 (4), 1051-1144.
13. Lacey, A. & Luff, D. (2007). **Qualitative data analysis**. National Institute for Health Research. The NIHR Research Design Service for the East Midlands.
14. Marshall, M. (1996). Sampling for qualitative research. **Family Practice**, 13 (6), 522-525.
15. Michie, S., West, R., Campbell, R., Brown, J. & Gainforth, H. (2014). **ABC of behaviour change theories, an essential resource for researchers, policy makers and practitioners**. Great Britain: Silverback publishing.
16. Pakhomov, A. & Sudin, N. (2013). Thermodynamic view on decision-making process: Emotions as a potential power vector of realization of the choice. **Cognitive Neurodynamics**, 7 (6), 449-463. DOI 10.1007/s11571-013-9249-x.
17. Prekršajni zakon (2007). **Narodne novine**, 107/2007.
18. Prochaska, J. Q. & DiClemente, C. C. (1986). Toward a comprehensive model of change. In: Miller W. R. & Heather N. (eds.), **Treating addictive behaviors: Processes of change**. New York: Plenum Press, 3-27.
19. Prochaska, J. Q. & DiClemente, C. C. (1983). Stages and processes of self-change of smoking: Toward an integrative model of change. **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 51 (3), 390-395.
20. Ratkajec Gašević, G. (2013). **Spremnost mladih osoba na promjenu tijekom posebne obaveze uključivanja u individualni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade**. Doktorska disertacija. Zagreb: Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
21. Ravis, A., Sheeran, P. & Armitage, C. J. (2009). Expanding the affective and normative components of the theory of planned behavior: A meta-analysis of anticipated affect and moral norms. **Journal of Applied Social Psychology**, 39 (12), 2985-3019.
22. Schwarzer, R. (2008). Modeling health behavior change: How to predict and modify the adoption and maintenance of health behaviors. **Applied Psychology: An International Review**, 57 (1), 1-29. DOI: 10.1111/j.1464-0597.2007.00325.x.
23. Sommerville, L. H., Jones, R. M. & Casey B. J. (2010). A time of change: Behavioral and neural correlates of adolescent sensitivity to appetitive and aversive environmental cues. **Brain Cognition**, 72 (1), 124-133. DOI: 10.1016/j.bandc.2009.07.003.

24. Stein, K. F. & Markus, H. R. (1996). The role of the self in behavior change. **Journal of Psychotherapy Integration**, 6 (4), 349-384.
25. Taylor, D., Bury, M., Campling, N., Carter, S., Garfied, S., Newbould, J. & Rennie, T. (2007). **A review of the use of the Health belief model (HBM) the Theory of planned behaviour (TPB) and the Trans-theoretical model (TTM) to study and predict health relation behaviour change**. London: The School of Pharmacy, University of London.
26. Wiener, R. L. (2007). Law and everyday decision making: Rational, descriptive, and normative models. In: Wiener, R. L., Bornstein, B. H., Schopp, R. & Willborn, S. L. (eds.), **Social consciousness in legal decision making psychological perspectives**. SAD: SpringerLink, 3-32.
27. Zakon o sudovima za mladež (1997). **Narodne novine**, 111/1997., 27/1998., 12/2002.
28. Žižak, A. (2010). **Teorijske osnove intervencija: Socijalnopedagoška perspektiva**. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Gabrijela Ratkajec Gašević
Antonija Žižak

University of Zagreb
Faculty of Education and Rehabilitation Sciences

MOTIVATIONAL MECHANISMS PRECEDING THE DECISION TO CHANGE BEHAVIOUR IN YOUNG PERPETRATORS OF CRIMINAL AND MISDEMEANOUR OFFENCES

ABSTRACT

Decision-making concerning behaviour change represents a very important topic in the context of change among juvenile offenders who have committed a criminal or misdemeanour offence and because of that are included in an intervention programme in the social care system. Such strategies are rarely researched, and those youths who are referred to psychosocial counselling offer a very interesting group for studying cognitive processes which precede behaviour change, for several, most commonly contradictive reasons: psychosocial counselling is mandated and someone (in this case the court) is »forcing« them to make some behaviour changes, while they are in the counselling process which is characterised by voluntariness and motivation to participate and change. This is why the main goal of this paper is directed towards studying key mechanisms in the process of behaviour change which juvenile offenders perceive as significant. A qualitative research approach is used, and with that purpose 20 semi-structured interviews were conducted with juveniles referred to psychosocial counselling. Thematic frame analysis was used. Within four topics (motivational processes induced by offence; motivational processes induced by legal proceedings or with referral to counselling; motivational processes induced by relationships with people close to them; action processes), 18 patterns were identified which reflect motivational and cognitive processes in behaviour change. Results indicate specific guidelines for working on motivational patterns which could encourage the process of decision-making concerning behaviour change during the implementation of interventions for youths with behaviour problems.

Key words: behaviour change, motivational processes, juvenile offenders.